

Planering av vindkraft i Sápmi

- Ett steg mot en hållbar energiproduktion eller en postkolonial maktutövning på samiska marker?

Wind power planning in Sápmi

- A step towards a sustainable energy production or a postcolonial act on sami territory?

Rut Näsman

Planering av vindkraft i Sápmi

Wind power planning in Sápmi

Rut Näsman

Handledare: Anna Peterson, SLU, Institutionen för

landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Examinator: Anders Larsson, SLU, Institutionen för

landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: G2E

Kurstitel: Kandidatexamensarbete i Landskapsarkitektur

Kurskod: EX0649

Ämne: Landskapsarkitektur

Program: Landskapsarkitektprogrammet

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2016

Omslagsbild: Anders Sunna, North gate
kollektion, 2013

Elektronisk publicering: <http://stud.epsilon.slu.se>

Nyckelord: Urfolks rättigheter, Samers rättigheter,
Rennäring, Landskapsarkitektur, Urfolks-
deklarationen, Vindkraft, Landskapskonventionen

Sammandrag

Urfolk runt om i världen har blivit utsatta för koloniala maktstrukturer sedan ett par århundraden tillbaka. Genom juridiska handlingar och fysiska intrång på urfolks marker har stater tagit makten över land och resurser. Målet med uppsatsen är att förstå om och i så fall hur dessa strukturer spelar in i dagens planering av vindkraftsutbyggnaden i norra Sverige där urfolket samer lever. Frågeställningar som berör kolonial historia, samiskt kulturarv och hur detta påverkas av vindkraftsutbyggnaden ställs mot hållbarhet i form av social rättvisa som teoretisk grund. En litteraturstudie av skrivet material om vindkraft och rennäring resulterar i en slutsats som svarar till frågan huruvida de koloniala maktstrukturerna går att återspegla i dagens planering. Planeringen av vindkraft i norra Sverige inkräktar på samers markrättigheter och därmed rennäringen och det samiska kulturarvet.

Abstract

Indigenous communities around the world have been exposed to colonial oppression for hundreds of years. Governments often use their legal frameworks to intrude on indigenous lifestyles in order to gain control of lands and resources they portray as crucial to economic expansion. Today's drive for renewable energy resources has prompted Sweden's government to develop wind farms on indigenous lands in the north of Sweden. The arguments for doing so mirror the expansion of hydroelectric capacity of the 20th century, namely that the expansion of renewable resources constitute a common good and the government should proceed in the name of public interest. The underlying issues concern sustainability and colonialism. A literature study of current Swedish spatial planning practices highlights the ongoing neglect of Sami interests. Planning practices in the north of Sweden present a direct threat to indigenous cultural heritage and the livelihood of traditional practices such as reindeer herding.

Förord

Inom landskapsarkitektur är det av stor vikt att förstå den fysiska platsen inför en eventuell omgestaltningen av den; de historiska aspekterna, den mänskliga påverkan och vilka behov av funktioner som finns på platsen i dagsläget. Uppsatsen hanterar storskalig landskapsplanering med en historisk tillbakablick för att skapa en förståelse för platsen och människorna som använder den, samt konflikten mellan olika intressenter av samma yta. För att fördjupa kunskapen inom storskalig rural planering tar uppsatsen avstamp i planeringen av vindkraft på samiska marker.

Efter tre år på landskapsarkitekturprogrammet vid Sveriges Lantbruksuniversitet i Alnarp börjar lärdomar falla på plats till en helhet, men ett tomrum i utbildningen uppdagades under mitt tredje år då jag saknade en rural kontext på planeringen. Detta i kombination med insikten om hur lite jag fått lära mig om samisk historia och nutida kultur under min skolgång och hur lite jag visste om hur den Svenska statens agerande i århundraden mot nordens urfolk vilket ledde mig in på ämnet "samisk planering". Med ett växande intresse för rural planering i stort och samisk planering i sig beslutade jag mig för att behandla dessa ämnen i min kandidatuppsats. Min inneboende strävan efter representation och rättvisa har lett mig in på hur maktrelationer inom planering ter sig på landsbygd och mot minoritetsgrupper. Med denna uppsats vill jag belysa ämnet för mina medstudenter och omvärlden för att kunna göra skillnad på den plats jag befinner mig.

Detta arbete hade inte varit möjligt utan hjälp.
Tack till

Anna Peterson för bra handledning och litteraturtips. Du har förmågan att ställa en mot väggen med relevanta frågor som lett mig vidare i mina undersökningar och mitt skrivande.

Lovisa Bergsten, tack för din feedback som alltid är on point, vare sig det gäller ämnet i stort eller meningsuppbyggnad. Ditt intresse för ämnet och hejarrop har fungerat som bränsle när min egen energi dalat.

Mike Friesen, som vänligt nog tagit mig under sina vingar och introducerat mig i ämnet kring planering med tanke på urfolk. Tack för relevant litteratur som gav mig ett stort försprång de första veckorna samt hjälp att formulera mig på engelska.

Isak Utsi, hade det inte varit för dig, som gav mig en inblick i den samiska kulturen och historien, så hade jag fortfarande gått i ovisshet om stora delar av Sveriges historia och samisk kultur. Tack för din ödmjukhet och inkludering.

Linnea Näsman, som har försökt guida mig i det akademiska skrivandet samt diskuterat med mig när jag behövt någon med ett makt- och normkritisk perspektiv på samhällsplanering.

Sist men inte minst, Axel Helander, som har stått ut med mina många toppar och dalar under uppsatsens gång, och alltid gett mig en stöttande kram, torkat mina tårar eller tålmodigt lugnat min ilska.

Alnarp, 24 maj 2016, Rut Näsman

Innehållsförteckning

Sammandrag	3
Abstract	4
Förord	5
Innehållsförteckning	6
Inledning	7
Syfte och frågeställningar	8
Metod och material	8
Begreppsförklaring	9
Avgränsningar	9
Hållbarhet	10
Hållbar planering	10
Kolonialhistoria, ohållbar planering	13
Sveriges kolonialisering av Sápmi	15
Landskapsperspektiv	17
Samiskt landskapsperspektiv	18
Analys	19
Samisk historia och kultur	19
Vindkraftens påverkan på renen	21
Studier av planprocess kring vindkraftsutbyggnad	22
Förutsättningar för en god planering av vindkraftsutbyggnad på samisk mark - VindRen	24
Diskussion - Är dagens planering hållbar?	25
Slutsats	28
Referenslista	30

Inledning

Under 1900-talets början planerades enorma satsningar runt om i världen att bygga storskaliga landskapsprojekt för att möta den ökande efterfrågan på el och naturresurser. I exempelvis Nya Zeeland och Kanada byggdes stora dämningar för att få vattenkraft. Storstäderna växte och industrialiseringen fortsatte breda ut sig.

Sådana storskaliga projekt medför omfattande förändringar i landskapet och allt som oftast påverkas urfolk som mest av denna enorma ommodellering av naturen (Windsor och McVey 2005). Då urfolk traditionellt lever med och av landskapet i en mycket nära relation påverkas de mycket av storskaliga projekt som förändrar landskapet. Dammar för vattenkraft som översvämmar boplatser och tvingar samhällen att flytta, gruvor som förändrar betesmöjligheter och transportvägar som försvårar flytten av boskap är några exempel på hur ingrepp i landskapet kan påverka ett urfolk. Dessa urfolk som vi under skoltiden fått läsa om i historieböckerna, när Européer erövrade den Amerikanska kontinenten, Australien och Nya Zeeland och alla urfolk som fick ge vika under kolonialismen.

Samma historia finns i Sverige. Här har samerna, Sveriges urfolk, fått stå tillbaka för riksintressen såsom elproduktion och gruvnäring. Även om vi inte får läsa om den delen av historien i skolböckerna och av populärkulturen på samma sätt som vi fått lära oss om "indianerna" så existerar den. Många är eniga om att Sverige har ett svårtat förflutet när det kommer till behandlingen av samerna. Frågan är hur den koloniala historien tar sig i uttryck idag. Landområden hanteras med tanke på olika intressenter som tampus om marken och mineraler, utan att hantera samernas landrättigheter. Landrättigheter i form av FNs urfolksdeklaration som Sverige ratificerat, vilka bland annat behandlar ett urfolks särskilda rättigheter till land och vatten och rätten att föra vidare sin traditionella kunskap och kultur (Förenta Nationerna, 2007).

Riksdagen har beslutat att öka Sveriges produktion av förnyelsebar el och därmed expandera utbyggnaden av vindkraft. Norra Sverige med sina stora markarealer blir snabbt en måltavla - det finns ju så mycket mark där. Vilka konsekvenser får detta för samiska intressen? Rennäringen är en central del av det samiska kulturarvet och kräver stora markarealer och är redan inträngd på mindre och mindre markområden (Össbo, 2014). Denna fragmentisering av landskapet sedan tidigt 1900-tal påverkar rennäringen i allra högsta grad och i förlängningen också det samiska kulturarvet. Vilket leder till frågeställningen; hur ska klimatmålen uppnås och vindkraften utvecklas utan att tillintetgöra Sveriges urfolks möjligheter att nyttja landskapet för rennäring och därigenom samers rättighet att föra vidare det samiska kulturarvet?

Syfte och frågeställningar

Denna uppsats har för avsikt att undersöka hur planeringen av vindkraft ser ut i förhållande till hållbar planering med samiska intressen i åtanke. Målet är att sprida kunskap om ämnet och stötta en rättvis och demokratisk planeringsprocess i Sverige. Syftet är att i formatet av en akademisk uppsats undersöka om samiska intressen och rättigheter tillgodoses inom planering.

Huvudfrågor:

Vad har samer för historisk bakgrund och hur ser den samiska kulturen ut i dagsläget?

Hur har relationen historiskt sett ut mellan samer och Svenska staten?

Kan vindkraft byggas ut på ett demokratiskt och icke postkolonialt vis på samiska marker?

Delfrågor

Hur påverkas renen och rennäringen av vindkraftsparker och därmed det samiska kulturarvet?

Hur ser planeringen av vindkraft ut idag på samiska marker, vem har makt att få igenom sina intressen i planering?

Vad finns det för underlag för planeringen av vindkraft idag?

Metod och material

För att genomföra denna studie har en litteraturstudie gjorts på skrivet material om vindkraft och rennäring i form av rapporter, doktorsavhandlingar, studentarbeten och initiativ om vindkraftsexploatering i norra Sverige med utgångspunkt ur den koloniala historien med fokus på hållbarhet. Arbetet har ett undersökande och tolkande förhållningssätt.

Material har sökts för att få en övergripande förståelse av hur kolonialisering av urfolks mark runt om i världen sett ut. Sökandet har även fokuserats till samisk historia med fokus på landrättigheter för att sedan avgränsas till ett dagsaktuellt fenomen. Detta för att kunna undersöka huruvida historiska koloniala drag syns inom planering idag i Sverige. Detta gjordes genom att söka efter material om huruvida rennäringen påverkas av vindkraft eller inte, via sökord som vindkraft, rennäring och samer, och även undersökningar kring hur planprocesser gått till där problematiken kring renbeten och vindkraft varit aktuellt. Fortsättningsvis stödjer sig uppsatsen på doktorsavhandlingen *Nya vatten, dunkla speglingar* för delen om Sveriges kolonialhistoria.

Hållbarhetsperspektivet grundar sig i intresset för rättvisa och hållbar planering, vilket ligger till grund för de mer teoretiska delarna av uppsatsen. Genom att se på brännpunkten mellan två arealkrävande näringar med hållbar planering som huvudmål kunna ta mig an den mörka historien och förse mig själv med ett hum om vilka problemställningar jag som framtida planerare kan stå för. Jag vill genom hela utbildningen och specifikt genom denna uppsatsen hitta verktygen för att planera hållbart för alla.

Begreppsförklaring

Urfolk

Ett urfolk härstammar från folkgrupper som bodde i ett land eller i ett geografiskt område, som landet tillhör, vid tiden för erövring eller kolonisation eller fastställande av nuvarande stadsgränser och vilka har behållit en del eller alla sina egna sociala, ekonomiska, kulturella och politiska institutioner.

Genom sin speciella relation till land och vatten är ett urfolk i behov av andra rättigheter än minoriteterna i övrigt för att utveckla sin identitet och kultur. Folkrättsligt går regelverket för urfolk längre än för övriga minoritetsgrupper i ett land (Svonni, 2011).

Sápmi

Sápmi är ett landområde befolkat av samer som sträcker sig över norra Norge, Sverige, Finland och Kolahalvön i Ryssland. Sápmi som begrepp innefattar både landet Sápmi och folket samerna (Samiskt informationscentrum, u.å.).

Avgränsningar

Uppsatsen undersöker hur postkoloniala mönster ter sig i dagens planering i norra Sverige. För att ta aktuella exempel från idag har avgränsningar gjorts till vindkraftsutbyggnad på samisk mark, då samerna varit utsatta för Sveriges kolonialisering under lång tid och vindkraft då det är en hög prioritet i markfrågor på riksdagsnivå, vilka berör samisk mark.

Urfolket samer är inte en homogen grupp. Samer lever idag på mängder av olika sätt. I denna uppsats behandlas frågor kring samiskt kulturarv och traditionell samisk livsnäring. Då det många gånger är rennäringen som påverkas av storskaliga projekt i landskapet och eftersom rennäringen har en central roll inom samisk kultur är det detta som kommer tas upp i förhållande till landskapsplanering. Problematiken kring att rennäringen utsetts till den främsta näringen för ett fortsatt bevarande av samiskt kulturarv, och inte några andra näringar, behandlas inte av uppsatsen. Eftersom uppsatsen är skriven ur ett perspektiv relevant för en blivande landskapsarkitekt är det rennäringen som anspråkstagare av mark och planeringen av denna som behandlas som samiskt kulturarv, som annars kan ifrågasättas då det samiska kulturarvet som förs vidare av icke-renskötande samer också måste värderas.

Samerna lever som tidigare nämnts i fyra olika länder totalt. De har alla gemensamt att inneha ett urfolks rättigheter, men eftersom det är nationalstaterna som individuellt ratificerar konventionerna eller inte har de olika rättigheter i olika länder. Nationella lagar gör också att samerna har olika förutsättningar i olika länder. Likaså gäller för planprocessen i de olika länderna. Därför är uppsatsen avgränsad till samers rättigheter i planprocessen inom Sveriges gränser. Det kan även tilläggas att det är relevant för en blivande landskapsarkitekt som troligt kommer att arbeta med Sveriges ramar för planprocess.

För att skapa en överblick av kulturarvet samt en förståelse för problemställningarna som planeringen i dagsläget står inför behandlar uppsatsen en generell samisk historia.

Landrättigheter har endast kort studerats då uppsatsens fokus ligger på den fysiska planeringen. Planering påverkas i allra högsta grad av juridiska förutsättningar men kunskap inom juridik kräver grundligare kunskap än den jag besitter.

Hållbarhet

Inledande behandlas hållbarhet som begrepp, för att mynna ut i hållbar planering. Vidare förklaras vilka delar av hållbarhet som innefattas i uppsatsen. Avslutningsvis behandlas exempel på ohållbar planering med fokus på den historiska kolonialiseringen av urfolks marker i världen och i Sverige.

Hållbarhet som begrepp kan innefatta mycket. Denna uppsats tar stöd mot Bruntlandskommissionens definition av hållbarhet: "En hållbar utveckling är en utveckling som tillfredsställer dagens behov utan att äventyra kommande generationers möjligheter att tillfredsställa sina behov." (Förenta Nationerna, 1987). Hållbarhet delas här in i tre delar, som alla tre är beroende av och stödjande av varandra. Dessa delar är social inkludering, ekologisk hållbarhet och ekonomisk tillväxt, vilket kan förklaras som en långsiktigt hållbar användning av resurser, respektfulla relationer mellan olika sociala grupper och långsiktigt stabila ekonomiska system. Människan ska må bra och känna ekonomisk trygghet utan att för den skull äventyra jordens ekologiska kretslopp och resurser. Vidare är det den sociala hållbarheten i form av demokrati, allas lika värde och rättvis maktfördelning som uppsatsen kommer ta avstamp i.

Hållbar planering

En viktig del av den hållbara utvecklingen sker i den fysiska miljön och därmed i landskapsplanering, som är en resurs för mångsidig användning. Sarlöv Herlin beskriver i *Landskap för mångbruk - erfarenheter från England* hur hållbar utveckling mynnat ut i planeringen av landskap mycket tack vare den Europeiska Landskapskonventionen (Europarådet, 2000). "Landskapsplanering och landskapsförvaltning behövs för att väga samman olika intressenter och värderingar till en hållbar och tilltalande helhet." Det är inom planeringen av landskapet konflikter blir synliggjorda och det är i landskapsplaneringen som hållbara lösningar för framtiden ställs på sin spets och måste lösas (Sarlöv Herlin, 2012, s. 13).

Sverige ratificerade och verkställde den Europeiska landskapskonventionen år 2011 (Naturvårdsverket, 2016). 38 länder i Europa har ratificerat konventionen, då inkluderat Norge och Finland men inte Ryssland. Konventionen syftar till att förbättra skydd, förvaltning och planering av landskap i Europa. De parter som skrivit under konventionen erkänner att landskapet har en stor betydelse för natur- och kulturarv samt för människans identitet (Europarådet, 2000). Konventionen grundas i en strävan att uppnå en hållbar utveckling genom ett balanserat och harmoniskt förhållande mellan sociala behov, ekonomisk verksamhet och miljö. Med denna grund konstateras det att "landskapet spelar en viktig roll av allmänt intresse på det kulturella, ekologiska, miljömässiga och sociala planet, och utgör en resurs som är gynnsam för ekonomisk verksamhet..." (Europarådet, 2000, s. 1). Även landskapet som identitetsskapande tas upp som en viktig del av kulturarvet och som en viktig del av människans livskvalitet. "Landskapskonventionen lyfter fram att landskapet är viktigt för människans känsla för och tillhörighet till en plats." (Sarlöv Herlin, 2012). Konventionen tar upp att det är av vikt att hänsyn tas till de särskilda värden som den berörda befolkningen tillskriver dem i värderingen och kartläggningen av landskap (Europarådet, 2000).

Sveriges Kommuner och Landsting beskriver i sitt dokument *Medborgardialog som del i styrprocessen* om sin syn på medborgardialog och hur denna bör förbättras och förändras.

Då Sverige har en representativ demokrati i kombination med att allt färre engagerar sig partipolitiskt står Sverige inför stora utmaningar i att vara just ett representativt organ, då inte alla medborgare representeras. Därför menar Sveriges Kommuner och Landsting att medborgardialogen som en del av det demokratiska systemet blir allt viktigare för att framhäva underrepresenterade och marginaliserade gruppers röster i beslutsprocesser (Sveriges Kommuner och Landsting, 2013). Detta i kombination med att det i Urfolksdeklarationen som Sverige ratificerat, artikel 27, står att stater ska upprätta och genomföra en öppen och transparent process i samband med beslut som angår urfolks rätt till land och resurser och med respekt för urfolkets lagar, traditioner, sedvanor och samhällsstruktur. Urfolk har rätt att delta i en sådan planprocess som berör dem. Påverkan som medförs av storskaliga landskapsprojekt beskrivs närmare i artikel 32 i Urfolksdeklarationen. Projekt som påverkar ett urfolks land eller resurser och som ämnar utvinna mineral eller energi måste godkännas av urfolkets representativa institutioner, genom en öppen dialog i god tro mellan staten och berört urfolk. Ett urfolk har rätt att utveckla prioriteringar och strategier för sitt egna land, och projekt som kan påverka urfolkets miljö, ekonomi, kultur eller religion ska undvikas. (Förenta Nationerna, 2007, s. 9-10).

En del av landskapskonventionen handlar om att länder tar på sig att kartlägga, analysera och värdera sina landskap. Konventionen trycker även på, som tidigare nämnts i uppsatsen, vikten av en plats och landskapets betydelse för människors känsla av tillhörighet, som viktiga faktorer vid landskapsplanering (Europarådet, 2000). I Sveriges planeringsprocess återfinns dessa aspekter i regional planering, översiktsplanering, miljökonsekvensbeskrivningen och medborgardialog/samråd. Dessa är viktiga delar inom landskapsplanering för att tillgodose alla medborgares rättigheter och specifikt för denna uppsats samers rättigheter.

Statens offentliga utredningar har genom Delegationen för hållbar stadsutveckling i sin rapport *Femton hinder för hållbar stadsutveckling* beskrivit vilka hinder som finns i den hållbara utvecklingen som Sveriges urbana miljöer står inför idag (Delegationen för hållbar stadsutveckling, 2012). Eftersom städer idag är resurskrävande och många funktioner ska få plats på en begränsad yta krävs nya lösningar som ställer höga krav på att lösningarna svarar till ett flertal problem och inte endast ett. Rapporten listar utifrån dagens situation vilka problem som finns och vad som krävs för att lösa dem för att kunna uppnå visionerna om en hållbar framtid. Utredningen menar att värden kopplade till människors livskvalitet och städernas attraktionskraft inte ges tillräcklig tyngd i visionerna om hållbarhet, och att planering och gestaltning av människors livsrum är viktiga faktorer för en hållbar framtid.

Av de femton hinder som listas i utredningen presenteras här fem av dessa problemställningar som även kan beröra planering i Sverige generellt, och därmed en rural kontext som är fallet i denna uppsats. Nedan förtydligas vad som menas med problemställningarna.

Hållbarhetsvisioner har inte integrerats inom olika politikområden. Hållbarhet har inte integrerats i den ekonomiska politiken, vilket är en av anledningarna till att målen ännu inte uppnåtts. Analyserna av de verkliga kostnaderna för olika samhällsåtgärder är underprioriterade och sätts i andra hand efter direkta ekonomiska vinster (Delegationen för hållbar stadsutveckling, 2012).

Otillräcklig dialog med medborgare om stadens utveckling. "Delaktighet och inflytande i samhället är grundläggande för god folkhälsa, liksom för graden av ansvarstagande för den

egna närmiljön.” Ett projekts genomförande är beroende av medborgarnas acceptans. Goda erfarenheter av dialog ger ringar på vattnet och förenklar dialogen inför nästa satsning. En negativ process leder i omvänd riktning. Tidig och kontinuerlig dialog om stadens utveckling gör det enklare vid samråd vid specifika projekt (Ibid, 2012, s. 15).

Stuprörstänkande försvårar helhetslösningar, och en sammanhållen och mångfunktionell planering. Varje problem hanteras skilt från andra problem och varje aktör prioriterar sitt intresse. En sektoriserad och effektiviserad samhällsuppbyggnad underlättar ansvarsuppdelning och ansvarskrävande, vilket försvårar arbetet med helhetslösningar. Institutionaliserade maktförhållanden mellan sektorer försvårar helhetsperspektivet ännu. Vissa särintressen sätts framför andra, så som energisektorn och transportsektorn som har stöd och kunskap i planering medan andra mer mjuka värden så som kulturmiljövård har svårare att hävda sina intressen. Många av dagens planeringsverktyg togs fram för att underlätta ett industrialiserat byggande. Delegationen för hållbar stadsutveckling menar på att gränsöverskridande samverkansprocesser mellan sektorer med integrerade planeringsmodeller kan lösgöra stuprörstänkandet och därmed underlätta en helhetsplanering (Ibid, 2012, s. 16-17).

Bristande samordning inom och mellan olika nivåer. Svårigheter för kommunerna att förverkliga goda helhetslösningar är ett utslag av stuprörstänkandet. Ansvar ligger fördelat mellan stat, kommun, företag och individer för att åstadkomma en hållbar utveckling. Genom regelverk, mål, skatter och bidrag sätter regering, riksdag och statliga myndigheter ramarna för en hållbar utveckling. En stel hantering av planmonopolet i kombination med i många fall bristande regional samverkan mellan kommuner har lett fram till bristfälliga helhetslösningar (Ibid, 2012).

Ensidiga och kortsiktigt projektfokus hindrar långsiktighet utan anknytning till en högre måluppfyllelse vilka dominerar långsiktig planering. Andra faktorer väger tyngre i konkreta situationer som ursäkt för en avvikelse mot visioner och storskaliga mål. Exempelvis får kortsiktiga ekonomiska intressen stå före miljömål och kvalitetsmål (Ibid, 2012, s. 19).

Hållbarhetsteorin utgör fundamentet i uppsatsen, då olika företeelser som i grund och botten härstammar från en tanke om hållbarhet inte alltid går hand i hand. Vindkraft står som en stark och självklar lösning för en hållbar energiproduktion, med ganska få kritiska röster om dess negativa aspekter så som tillgång till mark och påverkan på människor som utnyttjar den marken. Rennäringen i sig har ett stort ekologiskt värde då betesdjur bidrar till den biologiska mångfalden, samtidigt som det är en viktig näring för den samiska kulturen och kulturarvet. Detta kulturarv är en viktig del i den sociala hållbarheten i det samiska samhället och därmed för Sverige i stort. Den sociala hållbarheten går även in i alla medborgares rätt att påverka sin livsmiljö och sin omgivning i analyskedan och samråd och medborgardialoger i planprocessen, där ingen grupp får diskrimineras eller marginaliseras systematiskt. För en hållbar planering krävs med andra ord att den sociala hållbarheten i form av mänskliga rättigheter och urfolks rättigheter kombineras med en ekologisk hållbarhet i form av en hållbar mark- och resursanvändning, samt med en ekonomisk hållbarhet med långsiktiga lösningar för dagens olika behov av energi och resurser och lösningar i form av långsiktiga yrken.

Kolonialhistoria, ohållbar planering

Urfolk innehar särskilda rättigheter, som berörs av planering av landskap och markanvändning av geografiska områden som tillhör urfolk. Vid en hållbar planering av markanvändning sätts planeringen på sin spets. Enligt FNs Urfolksdeklaration (Förenta Nationerna, 2007) som FNs generella församlingen röstade igenom med majoritet år 2007, har ett urfolk vissa rättigheter, eftersom ett urfolk klassas som ett folk som funnits innan befintliga stadsgränser dragits. Det grundar sig i att ett urfolks sätt att leva på är så förankrat i landskapet att det skulle äventyra hela kulturen om landskapets förutsättningar på något sätt förstördes eller förändrades. Artikel 10, 26 och 28 i deklarationen behandlar markrättigheter. I artikel 10 står det att urfolk inte får bli tvångsflyttade från sina land eller markområden. Ingen omlokalisering av urfolk får ske utan de berörda människornas fria samtycke samt rätt till rättvis och skälig kompensation. Vid tillfälle ska även urfolket ha möjlighet att återvända. Under artikel 26 beskrivs urfolks rätt till land, markområde och resurser vilka de traditionellt har ägt, ockuperat eller använt. Dessa områden och resurser har ett urfolk rätt att äga, använda och utveckla som de förvärvat genom urminnes hävd och traditionell ockupation eller användning av marken eller resursen. Stater ska erkänna dessa områden juridiskt, ett sådant erkännande ska genomföras med hänsyn till urfolkets sedvanor, traditioner och samhällssystem. Artikel 28 behandlar rätten att få kompensation i efterhand för marker som staten tidigare konfiskerat, tagit, ockuperat, använt eller skadat utan urfolkets fria samtycke (Förenta Nationerna, 2007).

Nedan sammanfattas fyra vetenskapliga artiklar som alla handlar om storskalig landskapsplanering och urfolk, i Kanada, Nya Zeeland och Norge. Inledningsvis kort om hur kolonialismen tagits i uttryck och hur det påverkat urfolk, för att sedan gå vidare in på lösningar på hur planering bör gå till för att tillgodose urfolks rättigheter och behov i landskapsplanering, samt en inblick i hur miljö rättsskydd utan ett integrerat urfolksperspektiv blir problematiskt.

Berke et. al (2002) beskriver i artikeln *Planning and Indigenous Peoples* att kränkningar mot allas lika värde har sitt ursprung i olika socialt konstruerade gruppers relation till varandra. Det är när politiskt och ekonomiskt överlägsna grupper tar kontroll över land, arbetskraft och resurser som kränkningar mot mindre starka grupper sker. Denna dominans kan te sig i form av kolonialism, tvångsflyttningar och omlokalisering. Vilket författarna menar är fallet i västvärldens rättfärdigande av kolonisation av urfolks land och resurser (Berke et. al. 2002). Windsor och McVey (2004) har undersökt hur urfolk i Kanada har påverkats av kolonialismens storskaliga ingrepp i landskapet i form av uppdämningar för vattenkraft. Det undersökta fallet på stammen Cheslatta T'En visar på att tvångsflyttningen som skedde under 1950-talet och som fortfarande är starkt präglad av den händelsen. När ett för urfolket kultur centralt landskap förstörs eller förändras av yttre faktorer kan hela urfolkssamhällen underkastas. Följderna kan för individen bli psykisk ohälsa, arbetslöshet och fattigdom. För samhället är det förödande i generationer framåt (Windsor och McVey, 2004)

I artikeln *Environmental and Land-Use Planning Approaches of Indigenous Groups in Canada: An overview* konstaterar författarna att planering av landskap och markanvändning med tanke på urfolk är ett ämne som fortfarande är relativt ostuderat. I det material som finns skrivet om urfolk i planering trycks det på att urfolk runt om i världen står inför stora utmaningar. Svårigheter i att fortsätta med sitt traditionella uppehälle när landsresurser och fyndigheter i marken där urfolk lever har många intressenter som vill utnyttja dessa för ekonomisk vinning. Uppehållen så som jakt, fiske, fångst och samling är ofta centrala i

urfolkskulturer och direkt beroende av välmående landskap och resurser, vilket gör kulturen och folket extra känsliga för ingrepp skapade av andra kulturer (Booth & Muir, 2011).

Booth och Muir beskriver att en förändring i planering i Kanada, till en mer omfattande samhällsplanering gör att frågor kring urfolks behov lättare kan tillgodoses. Däremot ser de att uppbyggnaden av denna planering är problematiskt. "Both types of planning are simply models derived from non-Indigenous cultural concepts imported virtually wholesale onto a First Nation's culture and lands." Planering som grundar sig i kulturen och de sociala förhållandena av urfolk måste utgöra grunden för planering av urfolks marker. Snarare än från ett perspektiv grundat i västvärlden, medelklass och icke-urfolk som applicerar sina egna uppfattningar om kulturer vilka inte nödvändigtvis stämmer överens med verkligheten(Booth & Muir, 2011, s. 422).

Booth och Muir trycker på att lösningen på att urfolks rättigheter till sin mark inte tillgodoses kan lösas genom "Urfolksplanering". Eftersom planeringsmodeller som används idag härstammar från ett västerländskt ideal och sätt att se på planering av landskap, förbises urfolk i planeringen. Författarna menar att "urfolksplaneringen" måste integreras i markanvändningsplaner av urfolk själva för att deras behov ska kunna säkerställas, då en planerare som inte är del av kulturen inte har en lika stor förståelse för vilka behov ett urfolk har och hur de kan tillgodoses. "... new, culturally derived and culturally appropriate planning models would better meet the needs of First Nations." Det är viktigt att denna "urfolksplanering" utgår från kulturen som sådan och att den integreras med markanvändningsplaner och miljöplaner för att dessa inte ska motsätta sig varandra (Booth & Muir 2011, s. 422). Med en samhällsplanering som grundas i kulturella värden och med planerare som lyfter in aspekter från flera kulturer påverkar i sin tur hur väl planeringen tillgodoser olika gruppers behov, vilket Berke et. al. beskriver som viktiga aspekter när det kommer till maktfördelningen inom mark och planering. "The larger study includes in-depth case studies of local planning to improve the understanding of the values of stakeholders, how well these values are represented in plans, how power relations among the stakeholders influence degree of representation, and how planning mandate influence these relations and the formulation of plans." (Berke et. al., 2002, s. 116).

Vidare menar Berke et. al. att det finns tendenser hos nationella myndigheter i Nya Zeeland att implementera starkare miljörättslagar som stödjer urfolk, men att det i de regionala myndigheterna förbises. De berörda parterna av denna implementering tror att införandet av dessa rättigheter kommer att sätta den privata äganderätten på spel, att lokala ekonomier som är beroende av kontrollen över naturresurser kommer äventyras, och att det är ett hot mot makten som de politiskt dominanta grupperna innehar. Berke et. al. beskriver det som tack vare antagandet av mänskliga rättigheter under FNs konferens i Rio 1992 som ett ökat allmänt intresse för planering har skett och även till att stärka urfolks rättigheter generellt. Människor tolererar inte längre att deras omgivning förändras av teknisk och ekonomisk utveckling utan att få ha sagt sin mening (Olwig, 2007). Detta intresse har under det senaste årtiondet spritt sig till planeringsområdet, som också behandlar aspekter som kräver extra hänsyn vid planering av urfolks marker (Berke et. al. 2002).

Som Booth och Muir är inne på i den vetenskapliga artikeln *Environmental and Land-Use Planning Approaches of Indigenous Groups in Canada: An Overview* är det viktigt att integrera "urfolksplanering" i markanvändningsplaner och miljöplaner. Berke et. al. (2004) beskriver även att brister syns i analyskedet, där ett misslyckande i att identifiera frågor viktiga för den lokala ursprungsbefolkningen varit en faktor i planeringen. Övergripande kan

ett naturmiljöskydd vara positivt för renbete då exploatering av marken förbjuds. Det finns dock olika former av skydd som påverkar en plats på olika sätt. Ween har problematiserat skyddet världsarv - en form av miljöskydd, och urfolks rättigheter i den vetenskapliga artikeln *Worlds Heritage and Indigenous rights: Norwegian examples*. För att skydda, bevara och utveckla särskilt värdefull natur kan vissa platser utnämnas till världsarv. I artikeln av Ween (2012) problematiserar författaren hur dessa miljöskydd kan hjälpa eller stjälpa urfolk som lever där miljöskyddet applicerats. Författaren menar att miljöskydden inte skapats för platser med urfolk i åtanke, utan främst med tanke på natur- och miljöaspekter. Ween hänvisar till ett fall i Sverige, närmare bestämt världsarvet Laponia, där samerna känt sig som uppvisningsexemplar för turistnäringen som exotiserar samisk kultur, snarare än som nyckelpersoner för att bevara kulturlandskapet och samtidigt bevara sitt traditionella kulturarv.

Sveriges kolonialisering av Sápmi

Alla de hänvisade artiklarna ovan beskriver problematik kring olika former av planering när det gäller urfolk idag, med en kolonial planeringshistoria som bakgrund. För att förstå hur detta fenomen ser ut i Sverige görs en dykning i Sveriges historia med fokus på kolonialiseringen av Sápmi. Efter detta beskrivs kort hur Svenska staten med hjälp av juridiska handlingar som staten genomfört underlättat kolonialiseringen av norra Sverige - vilka påverkat och påverkar samer fram till idag.

Össbo (2014) har skrivit en doktorsavhandling kallad *Nya vatten, dunkla speglingar. Industriell kolonialism genom svensk vattenkraftutbyggnad i renskötseområdet 1910-1968*, som behandlar hur Sverige historiskt kolonialiserat det nordiska urfolket samernas marker. Denna fokuserar, som namnet tyder på, främst på kolonialiseringen i form av vattenkraftsutbyggnaden som skedde på 1900-talet. Senare i uppsatsen behandlas även tidigare historia kring Svenska statens och samers relation till varandra genom historien.

I början av 1900-talet kom vattenkraftsutbyggnaden i Sverige att bli den första storskaliga industriella kolonialiseringen av Sápmi, kolonialiseringen som sedan tidigare tagit sig uttryck genom nybyggare och jordbrukskolonialism för att kunna ta norra Sverige i anspråk för att utvinna mineraler, utveckla energiproduktion och för att kunna kräva skatt av samerna. Genom att hävda att utbyggnaden av vattenkraft i norra Sverige var för allmänhetens bästa tog Sverige ännu ett steg i sitt hävdande över landet i norr. Samers rättigheter till land och vatten åsidosattes med allmänhetens bästa som argument, och samtidigt fick samerna ingen del av allmänhetens vinst från vattenkraften. Vattenkraftsdammarna svämmade över stora landarealer, skapade farliga flyttleder för renarna och fragmenterade landskapet vilket ledde till mindre renjordar och därmed färre som kunde livnära sig på renskötsel (Össbo, 2014).

Össbo diskuterar även dagens energiproduktion ur ett globalt hållbarhetsperspektiv. Dagens vindkraftsutbyggnad är en del av en förnyelsebar energiproduktion, men kolonialiserar än en gång samisk mark med det allmänna intresset som argument för att ignorera rennäringen som allmänt intresse, och utan att ta hänsyn till en social och ekonomisk hållbarhet för grupper som samerna och rennäringen. "Men bland de argument som används i Sveriges och Europas klimat- och hållbarhetsarbete efter millennieskiftet tenderar ekonomiska och miljömässiga aspekter, definierade utifrån ett globalt perspektiv, att överskugga de sociala, åtminstone för vissa delar av landet och befolkningen." (Össbo, 2013, s. 233).

Dessa ingrepp försvagar de samiska rättigheterna efterhand som de storskaliga ingreppen realiseras (Össbo, 2014).

Landrättigheter/historia

Historiskt sett har lappmarksgränsen delat norra Sverige sedan 1751, för att skydda den samiska näringen från nybyggare som odlade och fiskade på marker samer sågs ha rätten till. 1867 drogs odlingsgränsen, som krympte de samiska markerna ännu mer, sedan lappmarksgränsen inte respekterats av nybyggare för att göra en slutgiltig gränsdragning som skulle skydda samernas mark (Grahn, 2011, Samiskt informationscentrum, u.å.)

Karta över lappmarksgränsen, odlingsgränser och samebyar i Sverige.
Kartillustration av Anders Suneson/teckandebilder.se

I och med att lagen om individuell rätt till marken ändrades till en gemensam bruksrätt för samebyns medlemmar räknades de samer som var bofasta inte som "riktiga samer", och uteslöts därmed från sina särrättigheter till marken i renbeteslagen. Samers rättigheter till marken reducerades till de samer som bedrev renskötsel genom en ändring i renbeteslagen 1928, de samer som inte var aktiva renskötare (en majoritet av samerna) blev alltså av med

sina markrättigheter i och med Svenska statens reglering av lagen. Även in på slutet av 50-talet exkluderades de icke-renkötande samer då renskötseln sågs som det enda som krävde särskilda åtgärder för bevarandet av den samiska kulturen (Samiskt informationscentrum, u.å.). Då landskapet och brukandet av landskapet är starkt knutet till samiska traditioner togs rätten att utöva dessa aktiviteter bort från en stor del av den samiska befolkningen. Efter införandet av samebyars rätt till mark och näring bestraffades många samer som fiskade och jagade som inte var medlem i någon sameby. Än idag består dessa lagar som berövar många samer sin rätt att utöva sitt kulturella arv. Regeringen och riksdagen har inte visat något intresse att ändra lagen, efter påtryckningar från det samiska samhället då flera utredningar visat ett behov av ändring (Samiskt informationscentrum, u.å.).

Enligt rennäringslagen kan rätten till marken med tvång inskränkas genom expropriation för att tillgodose ett viktigt allmänt intresse, i sådana fall har berörda samer rätt till ersättning. Det finns även en variation på hur stark rätten till marken är beroende på om det gäller fall ovan eller under odlingsgränsen, många av skogssamerna bedriver sin renskötsel under odlingsgränsen och har därmed inte lika starka rättigheter till marken som de samer som bedriver renskötsel ovanför odlingsgränsen (Grahm, 2011). Åtgärder får inte vidtas som medför avsevärd olägenhet för renskötseln inom åretruntmarkerna, där har rennäringen ett särskilt starkt skydd genom 30 § rennäringslagen (SSR, 2010).

Landskapsperspektiv

För att få en djupare förståelse för hur en kulturs syn på landskapet hänger samman med hur kulturen använder sig av landskapet krävs en förståelse för hur dessa kulturer präglas av sin historia. Först gör uppsatsen skillnad på hur en västerländskt landskapssyn skiljer sig från ett urfolks synsätt, för att sedan fördjupa sig i en samisk landskapssyn. Här problematiseras även hur det offentliga Sveriges organisering och planering är uppbyggd kring det västerländska synsättet och vilken roll det spelar för samer.

"A domain, in this context, can be understood as a place, region, country or land inhabited by people and it thus belongs to the discourses of politics, economics, culture and society. Scenery, on the other hand, belongs to the discourse of esthetics and space." (Olwig, 2007, s. 586). Olwig lyfter även fram att landskapet är en syntes av "a domain" och "a scenery".

Windsor och McVey (2004) menar på att den västerländska synen på landskapet liknar en artefakt, där landskapet är något att nyttja och hämta resurser från, vilket kan förklaras genom att se till västerländsk historia. Västerländsk kultur har en rotlöshet och brist på platskännedom då den under de senaste århundradena har en historia starkt präglad av instabilitet, migration och förändringar, från den agrara historien till industrialismen. Vilket gör det lättare att radikalt förändra landskapet och dess funktioner till fördel för större syften - så som elproduktion, jobbtillfällen eller ekonomisk vinning. Industrialiseringen har lett till förstörande av miljöer och platser till fördel för ekonomisk vinning (Windsor och McVey 2004).

Ett urfolk däremot ser, traditionellt sett på landskapet som ett habitat, en hemvist då ett urfolk traditionellt sett sedan länge levt av och med sitt landskap, till skillnad från den västerländska kulturen. Ett urfolk har därmed en stark anknytning till specifika platser och far illa av storskaliga förändringar som den västerländska kulturen skapat i och med anspråkstagandet av naturresurser (Windsor och McVey 2004).

Samiskt landskapsperspektiv

Utifrån samernas nomadiserade betesdrift är kopplingen till landskapet med renens årscykel som central del i förflyttningen (SSR, 2010) en stark del av den samiska synen på livsmiljön. Sametinget beskriver det som: "Den samiska synen på livsmiljön utgår ifrån det samiska folkets koppling till land och vatten. Allt bildar en helhet." (Sametinget, 2016). Den samiska kopplingen till land och vatten grundar sig i att alla delar av landskapet används på sitt speciella vis under olika delar av året. Den kan liknas vid det så kallade landskapsperspektivet som förespråkas i landskapskonventionen (Europarådet, 2000). Eftersom ett urfolk som samerna sedan länge levt i specifika delar av landskapet, ofta i en nära relation till renens årscykel, har hela kulturen och traditionerna byggts upp kring landskapet. Var det finns mycket fisk, vart renen beger sig under extremväder för att hitta skydd, vart det finns bär under vilka delar av året och så vidare (Svonni, 2011). Denna starka anknytning till platsens specifika förutsättningar gör att samernas kultur och liv är starkt kopplade till platser, vilket i sin tur leder till förödande konsekvenser för människor som tvingas flytta på grund av intrång i livsmiljöer i form av dämningar och gruvor (Windsor och McVey, 2004). Detta till skillnad från den västerländska och det offentliga Sveriges syn på landskapet, som är fragmentiserat - alltså uppdelat i olika delar i infrastruktur, turism, rovdjur, gruvnäring, vattenkraft och vindkraft. Dessa är skilda från varandra i myndigheter som behandlar sina ärenden enskilt (Svonni, 2011). Vilket i sig skapar en konflikt mellan rennäringen och det offentliga Sveriges storskaliga planering eftersom de kumulativa effekterna på rennäringen sällan bedöms i de enskilda ärendena (Skarin et al, 2013, Ween, 2012).

Analys

Inledningsvis behandlar uppsatsen samisk historia och kultur och biter sig i koloniala mönster upp för att få en översikt över hur Svenska staten i århundraden kolonialiserat och försvagat den samiska samhällsstrukturen. Hädanefter beskrivs renskötselns historia samt hur den ser ut idag, för att få en förståelse för vad ingrepp på den samiska marken kan få för konsekvenser för rennäringen och därmed samiska rättigheter och samiskt kulturarv.

Samisk historia och kultur

Området Sápmi (Norra Skandinavien, Norra Finland och Kolahalvön i Ryssland) tros ha varit befolkat allt sedan istiden drog sig tillbaka, 11000 f. Kr. Människorna livnärde sig på jakt och fiske och flyttade allt eftersom utbudet av mat förändrades vilket resulterade i en nomadliknande livsstil. Cirka 1500 f. Kr. blev vildrensjakten det främsta sättet att försörja sig på. I och med det växte ett nytt samhälle fram idag kallat sijddasamhället. En sijdda bestod av ungefär 10 familjer som tillsammans bildade ett jaktlag. Dagens samebyar härstammar från sijddasamhället, mer om samebyar under rubriken *Samer idag*. Det var under medeltiden som samerna började betala skatt till Svenska staten. Det första som finns skrivet om samernas tidiga historia är skrivet ungefär vid Jesu födelse, det är skrivet av icke-samer som berättar om ett jagande folk i norr (Samiskt informationscentrum, u.å.).

Olika lagar och regler mellan den Svenska Kronan (idag Svenska staten) och det samiska samhället har förekommit. I den tidiga delen av Svensk historia ser det ut som om rättigheterna till mark är på båda parter villkor, det är först under 1600-talet som Svenska Kronan ser den samiska marken som en enorm tillgång för gruvfyndigheter och tar sig rätten att bryta mineraler (Andersson et. al., 1994). Samtidigt ökar nationalstaternas intresse för samerna, som sakta men säkert drogs in i den Svenska byråkratin - vilket ledde till att samernas samhällsordning och självbestämmande undan för undan försvagades (SSR, 2010). Den samiska marken hade sedan 1340 varit "öppna vidder", alltså hade alla tillgång till marken, då det nomadliknande livssättet som samerna hade, inte klassades som att de hade rätten till marken. Under tiden för gruvfyndigheter började även den Svenska Kronan uppmuntra svenskar att flytta till norra delar av Sverige och livnära sig på jordbruk för att kunna hävda sin rätt till marken och resurserna. Denna tid som strax innan och under industrialiseringen hade sin framfart kallar Össbo för jordbrukskolonialismen, och menar då att kolonisationshistorien av norra Sverige hade börjat redan innan industrialismen och energiproduktionen under 1900-talet (Össbo, 2014).

Renen och renskötseln är grundpelaren i den samiska kulturen. Då landskapet varit förutsättningarna för renarna i form av bete och skydd har det likaså varit det för renskötare. I kulturlandskapet har samerna skött renar, jagat och fiskat i generationer. I och med att samerna levt i en nära relation till sin omgivande naturmiljö har det influerat hela kulturen, både genom språket, traditionerna och religionen (Svonni, 2011).

I de samiska språken är landskapet påtagligt, då nästan en fjärdedel av språket handlar om renen eller renskötseln och naturföreteelser (Andersson et. al. 1994). Det finns till exempel mängder av uttryck och skiftningar som beskriver olika typer av snö (Grahm, 1983). Det är tack vare det varierade språket som det enkelt kan förklaras vart det är bäst att göra upp eld, hitta bär eller var det bästa slöjdmaterialet finns. Genom språket förs det traditionella kulturarvet vidare till de yngre generationerna (Svenska Samernas Riksförbund, 2010).

Även inom den gamla traditionella religionen är landskapets egenskaper betydelsefulla. Samernas gamla naturreligion såg jord och vatten som levande väsen, och respekt visades genom riter och ett varsamt liv. Nåjden, den samiska shamanen var läkare, spåman och överförättare som var utsedd av andarna. Trumman var ett viktigt instrument för nåjden, som med hjälp av den kunde försätta sig i trans (Samiskt informationscentrum, u.å.). Som ett maktmedel för att erövra norra Sverige, tvångskristnades samer under 1600-talet genom otaliga oförätter. Samerna och allt som hade med deras gamla religion att göra förkastades och nåjder förföljdes. Trummor förstördes och nåjder brändes på bål då deras religiösa yttringar ansågs likvärdigt häxeri. Kunskapen och skolan var starkt kopplat till kristendomen, vilket ledde till att samerna tvingades gå i svenska skolor (Andersson et. al., 1994). I skolorna tvingades barnen ange föräldrar och släktingar som utövade den gamla religionen, och det var någon gång under 1700-talet som samerna ansågs ha fogats in i den kyrkliga läran (Samiskt informationscentrum, u.å.). Andersson et. al (1994) beskriver hur det finns vissa heliga platser i landskapet - där det verkade finnas någon speciell atmosfär som märkbart påverkade renarna, exempelvis vissa smala pass som renarna inte ville gå igenom. På dessa platser är vädret ofta oförutsägbart och påverkar både renen och människorna. Här offrade och offerar än idag samer för att bringa tur (Andersson et. al., 1994).

Ofta talas det om att det finns cirka 20.000 samer som lever i Sverige idag, men enligt Svenska Samernas Riksförbunds information kan det enligt nyare studier finnas uppåt 60.000 samer i Sverige. Av dessa är det cirka 2500 samer som är aktiva renskötare och upp emot 5000 samer är renägare (Svenska Samernas Riksförbund, 2010).

Formen för renskötsel har sett olika ut under olika tidsperioder. Från att under sijddasamhällets tid under 1500-talet f. Kr. bestå av renjakt, till tamrenskötsel där renen tämjdes och sköttes i hjordar daterat från 800-talet, till en storskalig extensiv renskötsel där samerna lever som nomader och flyttar tillsammans med renen under årstiderna. Däremot är rennäringen i skogslandet mer stationär, och kallas skogsrenskötsel. Idag är renskötseln mer inriktad på renköttproduktion för att klara sig rent ekonomiskt, och hjälpmedel som snöskoter och terrängfordon är viktiga redskap under skötseln, tillsammans med assistans från helikoptrar när renhjordarna ska samlas. Idag delas samernas näring in i fiskesamer, fjällsamer och skogssamer. Dock är det få eller inga samer idag som helt kan livnära sig på fisket, utan fisket ses som en viktig binäring utöver annan livnäring (Samiskt informationscentrum, u.å.).

Renens unika fysiologi gör att renen som pastoralt landskapsdjur är ultimat i norra Sverige. Renen klarar sig bra i bergslandskap eftersom den kan ta till sig näring i det bete som finns i norra Sverige, då renen bland annat kan äta lav (Arenius, 2013). Dagens renskötsel är uppbyggd efter renens naturliga vandring i sökande efter föda. De olika delarna av beteslandet delas in i sommar-, höst, vinter- och vårbetesland. Därav måste en sameby ha tillgång till olika typer av beten. Samtidigt som renen går mellan olika beten påverkas den även av väderlek, vegetation, temperatur, vind, snö- och införhållanden vilket gör renskötseln till en arealkrävande näring som angår ungefär 50 procent av Sveriges yta.

År 1971 ändrades rennäringslagen och namnet lappby blev i stället sameby. Då blev en sameby en typ av ekonomisk förening som består av renägare inom ett visst geografiskt område som kollektivt ansvarar för renskötseln (Svenska Samernas Riksförbund, 2010, Samiskt informationscentrum, u.å.). För att en same ska få bedriva renskötsel måste denne vara medlem i en sameby. Renskötsel företagen ägs ofta familjevis, och är

självbestämmande när det kommer till att avgöra hur renarna ska skötas, hur många som ska slaktas och vilka renar som ska sparas för renhjordens tillväxt och så vidare. Antalet renar kan variera mellan 1500 till 15000 i en sameby (Svenska Samernas Riksförbund, 2010).

Vindkraftens påverkan på renen

I dagsläget finns det viss kunskap om hur renen påverkas av vindkraft och mer forskning är på intåg. Efter att Naturvårdsverket och Energimyndigheten slutit upp i ett samarbete kallat *Vindval* har flera rapporter tagits fram i syfte att på ett djupare mer vetenskapligt plan utreda hur vindkraftverk påverkar sin omgivning. En av rapporterna, *Renar och vindkraft*, hanterar just renens beteende under byggnationsfasen av en vindkraftspark i Malå kommun. I rapporten framgår det att infrastrukturen kring vindkraft, så som vägar och kraftledningar, tillsammans med en hög mänsklig aktivitet har en märkbar påverkan på renen (Skarin et al, 2013).

Rapporten pekar även på att vindkraften i sig utgör ett hinder för renen som håller sig undan dessa. Dagens renskötsel består till stor del av en extensiv skötsel med semidomesticerade renar, vilket innebär att de genomgått ett mänskligt urval till skillnad från vildren. Det innebär att vissa egenskaper hos renen har framhävts som förenklar renskötseln, men att de undviker att vistas nära infrastruktur och mänsklig aktivitet och att de har en viss förmåga att habituera sig, anpassa sig till förändringar i omgivningen. Så även om vindkraften i sig tar lite mark i anspråk påverkas rennäringen i området mycket under etableringen av vindkraften och även efteråt när parken är i drift. Författarna till rapporten menar att renarnas hemområde och tillgång till goda betesmarker tas i anspråk och det krävs år av GPS-data för att se renarnas rörelsemönster och användning av betesmarker för att kunna göra en rättvis bedömning av lämpliga platser för vindkraft. Framförallt är det viktigt att analysera renarnas rörelser under extremväder då klimatförändringar spås frambringa fler sådana, och det är när yttre förutsättningar som exempelvis vädret påverkar renen som det är extra viktigt att inte ha skurit av deras tillgång till olika typer av betesmarker (Skarin et al, 2013).

Skarin et. al. konstaterar även att det finns mer och mindre lämpliga områden att exploatera vindkraft beroende på renens olika betesmarker under året. Eftersom renen rör sig upp och ner för fjället mellan sommar och vinter för att slippa insekter och hitta bra betesmarker är dessa aspekter viktiga att se till. Alla betesmarken är av stort värde året om, men det är under vintern det är som mest kritiskt att ta betesmarker i anspråk då det är svårt som det är att få i sig tillräckligt med föda, samt under vårvintern då kalvningen sker eftersom vajorna (honorna) måste ha tillräckligt mycket styrka att föda och ta hand om kalven de första mest kritiska veckorna i livet. Renarna påverkas som sagt främst av vindkraft under etableringsfasen, däremot menar Skarin et. al (2013) att det krävs fler utredningar hur renen påverkas av själva vindkraftsparken när den är färdigbyggd under en längre tid och på ett regionalt plan, samt en framarbetad analysmetod som gör det enklare för exploitören att ta rennäringen i beaktning under miljökonsekvensbeskrivningen.

Enligt Skarin et. al.s (2013) studier finns det en skillnad på hur renen påverkas sett till lokala eller regionala avvikelser, skillnaderna tros finnas på grund av att studierna görs på olika sätt. På en lokal nivå mäts fysiologiska faktorer, vilket resulterat i att få eller inga indikationer på att renen påverkas av befintliga vindkraftverk ger utslag, då stresspåslag och flyktreaktioner mäts och inte på om de undviker ett visst område. Det är först på den regionala nivån avvikelser blir synliga eftersom att det på en större skala går att urskilja förändringar i vilka platser renen rör sig på med hjälp av GPS-data, före, under och efter

vindkraftsparken etablerats. På en mer övergriplig nivå går det att urskilja att renarna undviker platser som är mänskligt påverkade och att detta leder till att renarna väljer betesmarker som är så skyddade som möjligt. På den lokala nivån ter sig renen habituera sig, anpassa sig, till dessa nya förändringar genom att undvika störningarna och beta på andra platser (Skarin et al, 2013).

Studier av planprocess kring vindkraftsutbyggnad

Uppsatsen *Fysisk planering i Sápmi* av Grahn (2011) utreder huruvida samiska intressen behandlats i två fallstudier av planprocesser under bygglov och detaljplanering i Kiruna kommun. Där har planarkitekten tillika författaren i sitt masterarbete kommit till slutsatser om helhetsperspektivet: "Bedömningen av risk för påtaglig negativ inverkan på förutsättningarna att bedriva rennäring har i de studerade fallen generellt gjorts utifrån det enskilda fallet och inte sett till det samlade intrånget som berörd sameby fått utstå eller beräknas kunna få utstå inom en framtid." Grahn drog även slutsatser om varför rent formellt korrekta planprocesser kan leda till beslut som ignorerar rennäringen: "Bland annat har studerade fall visat på det faktum att en process som är genomförd på ett formellt korrekt sätt ändå kan innebära beslut som är olämpliga för rennäringen då beslut fattas av politiska församlingar och inte heller behöver bygga på saklig grund." (Grahn, 2011, s. 67). Grahn saknar som sagt ett helhetsperspektiv när besluten under planprocessens gång har tagits. "Därutöver kan konstateras att översiktsplanen som varit gällande för de två fallen har brustit i sin funktion som beslutsunderlag då riksintressanta områden för rennäring inte redovisats i laglig ordning." Den samlade bilden av hur rennäringen åsidosätts i planprocessen fattas (Grahn, 2011, s. 4).

Att rennäringen ligger långt ner bland prioriterade riksintressen samt att ett helhetsperspektiv saknas i planprocessen menar även Johansson (2010) i *Fullbordat faktum - en studie av förankringsprocesser i samband med vindkraftsetableringar i Piteå kommun*. Enligt Johanssons undersökningar av förankringsprocesser i Piteå kommun har regeringen i form av Miljödepartementet fått information om att berörd sameby påverkas till den grad att de skulle behöva minska sin renhjord med 25 procent av en viss exploatering, men att beslut ändå tagits om att vindkraftsnäringen står högre som intresse än rennäringen. Regeringen pekade på att det finns lite kunskap om hur rennäringen påverkas av storskaliga vindkraftsanläggningar, och att bara samebyn blir kompenserade för intrånget godkänns utbyggnaden av vindkraft utan hänsyn till den sammanlagda påverkan på beteslandskapet som utbyggnaden skulle utgöra (Johansson, 2010).

I studentarbetet *I vems intresse? - Om riksintresse, allmänintresse och särintresse vid planering av vindkraft på samisk mark* av Lantz (2014) har författaren undersökt hur staten ställer sig till olika typer av intressen vid beslut av storskalig planering i Sápmi. Denna studie har kommit fram till att "... vindkraftsparken konsekvent motiverats utifrån områdets status som riksintresse. Det tyder på att riksintresset trots sin icke-legala art ändå har en viss juridisk status. Detta verkar dock inte vara fallet i lika stor utsträckning när det gäller riksintresse rennäring." Lantz pekar även på en problematik kring nationella intressen och konventioner som nationen ratificerat. Om rennäringen klassas som exempelvis särintresse ogiltigförklarar det i viss mån rättigheterna som samma grupp besitter enligt berörda ratificerade konventioner (Lantz, 2014, s. 25).

Även Össbo visar i sin doktorsavhandling på hierarkin inom olika riksintressen, och belyser dem även utifrån ett hållbarhetsperspektiv. "Som belysande exempel står regeringsbeslutet

att bevilja bearbetningskoncession i Rönnbäck efter en överklagan i förvaltningsdomstolen. Regeringen anser att riksintresset för mineral väger tyngre än rennäringens riksintresse. Miljöriskerna har åsidosatts men också en lokal självhushållningsekonomi som har stor betydelse för den långsiktiga, sociala hållbarheten. Det ekonomiska och sociala utifrån kortsiktiga arbetstillfällen i gruvan har fått företräde framför den månghundraåriga rennäringen.” (Össbo, 2013, s. 233).

I en artikel i Dagens Nyheter i juli 2015 beskrivs det hur Svenska staten i rättsmål ännu använder rasbiologiska förlegade uttryck och förnekar samers rättigheter när det kommer till rättsmål om samers rätt till mark. Där staten under rättsprocessen menar att dagens forskning och utredningsväsen som alla stöttar samers och urfolks rättigheter bara är nutida tendenser inom forskningsvärlden. De vill även återinföra det förlegade begreppet lappar då de anser att det inte är samma sak som samer. Staten gör ett uttalande om att samer är en etnisk grupp och att lappar är de människor som levde som nomader och av lappmannanäringar som var renskötsel, jakt och fiske. Artikeln som här är kritiskt mot Svenska statens uttalande i rättsmålet är undertecknad av 59 olika personer inom universitetsväsendet, historiska museer samt institutet för folk och språkminnen. Författarna ställer sig alla kritiska till statens agerande och uppmanar att ta ansvar och börja agera som kunskapsnation och som demokratisk rättsstat (Allard et. al. 2015).

Det kan tyckas självklart att alla berörda intressenter ska komma till tals under samråd i planeringsprocessen, vilket är något som Aitken et. al (2008) har undersökt i England vid planeringen av en vindkraftspark. Studien behandlade inte hanteringen av ett urfolks rättigheter vid exploateringen men däremot drog de slutsatser från sin studie om medborgarpåverkan vid vindkraftsutbyggnad. Denna är intressant för uppsatsen då det är i samrådet medborgare har utrymme att framföra sin demokratiska rättighet att påverka sin livsmiljö. Det visade sig att den medborgerliga påverkan sträckte sig så långt att planerna för vindkraftsparken blev senare än beräknat men det påverkade inte slutprodukten i sig. Samtidigt trycker författarna på att desto mer organiserad och välformulerad en opponenter mot utbyggnaden var, desto större vägde rösten, vilket resulterar i att de människor som inte har förmågan att uttrycka sig välformulerat och organiserat med andra opponenter inte har samma möjlighet att påverka sin livsmiljö (Aitken et. al. 2008).

Även Johansson (2010) har undersökt vem som har makten att påverka i planeringen, i besluten gällande vindkraftsutveckling i Piteå. Under denna planprocess går det att konstatera att försvarsmaktens intressen går före vindkraftsetableringen, men varken berörda samer eller andras intressen (såsom Jägarnas Riksförbund och enskilda fastighetsägare) har haft inflytande på slutresultatet. Argument för att bygga ut är dels att kunna göra världen och Sverige en tjänst genom en förnyelsebar energikälla, men också att skapa jobb för en avbefolkad landsbygd (Johansson, 2010), vilket är samma typ av argumentationsteknik som Össbo framhåller att staten använt sig av vid utbyggnaden av vattenkraft under 1900-talet (Össbo, 2014). Att medborgarsamverkan inte nått längre, menar Johansson, beror delvis på den vanmakt medborgare känt tidigare i planeringssammanhang, då makthavare inte lyssnat på medborgare finns det inget syfte för dem att engagera sig fortsättningsvis. Även så kallad politisk exkludering, där medborgares medel att påverka i princip omöjliggörs i hur planer presenteras och samråd ordnas, gör att en demokratisk samhällsplanering ligger långt ifrån verklighetsbilden (Johansson, 2010).

Förutsättningar för en god planering av vindkraftsutbyggnad på samisk mark - VindRen

För att skapa förståelse för komplexiteten i att bygga ut vindkraftverk på samisk mark har projektet VindRen genomförts år 2009-2010. Svenska Samernas Riksförbund (SSR) och Svensk Vindenergi har tillsammans arbetat fram material för att förenkla samarbete under utbyggnaden av vindkraft i renskötselområden. Det är av stor vikt att det skapas en grundläggande förståelse för rennäringen och hur den fungerar samt kopplingen till den samiska kulturen. Därför har de bland annat tagit fram riktlinjer för hur en miljökonsekvensbeskrivning (MKB) bör tas fram för vindkraftverk inom renskötselområdet och vad en sådan bör innehålla, samt material om vilken typ av problematik det finns under sådana vindkraftsprojekt.

Diskussion - Är dagens planering hållbar?

För en hållbar planering krävs att den sociala hållbarheten i form av mänskliga rättigheter och urfolks rättigheter kombineras med en ekologisk hållbarhet i form av en hållbar mark- och resursanvändning, samt med en ekonomisk hållbarhet med långsiktiga lösningar för dagens olika behov av energi och resurser samt lösningar i form av långsiktiga yrken. Planering är komplext, både i stad och på landsbygd. Komplexiteten ställer höga krav på kunskap hos planerare och ett tvärsektorieellt tänk, där helhetsperspektivet måste vara ledande i alla delar av processen. Olika instanser och myndigheter måste samarbeta i en ödmjuk och öppen dialog för att kunna ta del av varandras kompetens och föra samman planeringen till en helhet. Planeringsprocessen måste även inkludera medborgare som ska känna sig delaktiga i besluten som angår dem. Dialog är av yttersta vikt för ett demokratiskt och hållbart samhälle, dialog och demokrati tar tid.

Inom Sveriges offentliga verksamhet krävs det förändringar som gör att det i varje enskilt ärende krävs att de kumulativa effekterna på landskapet och användaren tillgodoses. Även en öppen prioritering av riksintressen behöver vara transparent - för att det rent demokratiskt ska gå att påverka. Som det ser ut idag används en postkolonial planering (Össbo, 2014) där rennäringen ses som ett särintresse och inte som ett riksintresse även om både rennäringen och vindkraftsutbyggnad är klassade som riksintresse (Lantz, 2014). Rennäringen måste börja ses som likvärdig vindkraften för att planeringen ska främja ekonomiskt, ekologiskt och socialt hållbar markanvändning. Det verkar som att vi lever i en skendemokrati som exproprierar mark som samer har rätt till med allmänhetens bästa som argument. Utan att för den delen samerna ingår i det allmänna bästa och får ta del av vinsterna som kommer ut av utbyggnaden vid exempelvis vindkraft.

Precis som landskapet kräver sitt landskapsperspektiv, där alla delar har ett sammanhang kräver planeringen på samiska mark ett historiskt perspektiv. På grund av den förföljelse och de övergrepp samerna utstått av Svenska staten historiskt krävs en extrem försiktighet och respekt vid planering på samiska mark om den postkoloniala eran ska avslutas i norra Sverige.

Skarin et. al. (2013) trycker på att det är som mest kritiskt att ta vinterbetesmark och vårvinterbetesmark i anspråk. Åtgärder får inte vidtas som medför avsevärd olägenhet för renskötseln inom åretruntmarkerna, då rennäringen har ett särskilt starkt skydd genom 30 § rennäringslagen där (SSR, 2010). Är det därför det är lättare att bygga ut vindkraft på vinterbetesmarker för att rättigheterna inte är lika starka där? Är det därför det inte byggs som rekommenderat på sommarbete då rättigheterna är så starka att det är taktiska att planlägga på vinterbetesmarker? Samtidigt som Skarin et. al. (2013) förespråkar att vindkraft placeras på dåligt bete ser de också risken med att bygga ut vindkraft på platser där renhjordar sällan betar då renarna använder olika typer av betesmarker beroende på skiftningar i väderlek och annan yttre påverkan. Om vindkraftsparker med tillhörande infrastruktur tar de mindre nyttjade betesmarkerna i anspråk - kommer renarna klara sig under allt fler extremväder som klimatförändringarna spås frambringa?

En utbyggnad av vindkraft för en hållbar energiproduktion och minskat utsläpp är ett steg i hanteringen av klimatförändringarna. Men utbyggnaden måste ske med ett helhetsperspektivet på landskapet och berörda näringar. Kommer den snabba utbyggnaden av vindkraft annars bli den sista droppen som får bägaren att rinna över för rennäringen i fragmentiseringen av landskapet?

Med alla dessa komponenter om vindkraftens påverkan på rennäringen krävs i vanlig

ordning en analys av alla andra intressen. Markfrågor är alltid komplicerade vare sig du befinner dig i en urban eller rural kontext. Däremot är det viktigt att föra fram det samiska perspektivet då det missgynnats av Sverige som nation under lång tid. Inte endast ur rättvisesynpunkt utan även då rennäringen är viktig ur ett ekologiskt perspektiv samt essentiellt ur ett kulturellt perspektiv för samerna och deras tradition och rätt att föra den vidare.

Ingen hänsyn tas till att en hel samebys rennäring sätts på spel, ett arbete som funnits i långt fler generationer än någon industriell näring baserad på en ändlig resurs (Össbo, 2014). Dessa arbetstillfällen som rennäringen gett och som har funnits långt innan industrialismens intåg värderas lägre än arbetstillfällen som ges under en utbyggnad av vindkraftsparker och ett eventuellt underhåll, en vindkraftspark som ett privat företag tjänar pengar på.

Ween (2012) beskriver hur samer känt sig som utställningsobjekt för turism i och med införandet av Lapponia som världsarv. Det finns en problematik i osynliggörandet av samer i historieskrivning och planering men att samer å andra sidan synliggörs inom turistnäringen. I turistnäringen går det att tjäna pengar på exotifiering av samer och deras kultur. Inom markfrågor däremot finns det inte en tydlig ekonomisk vinning i och med förutsättningarna att bedriva rennäring. De ekologiska aspekterna av ett öppet landskap och den biologiska mångfalden som betesdjur tillför bortses från - även fast en utbyggnad av vindkraft är ett led i arbetet för en ekologiskt hållbar framtid tas lite hänsyn till de ekologiska aspekterna med att bevara rennäringen.

Sveriges Kommuner och Landsting (2013) menar att mer och mer av den representativa demokratin tas i uttryck inom medborgardialogen. Aitken et. al:s (2008) studier visar på hur undermåligt dessa dialoger utförs. Det resulterar i ett stort problem för den sociala hållbarheten i demokratin. Om medborgare endast blir hörda till om de är välformulerade och organiserade med andra opponenter, vad händer då med alla grupper som inte har möjlighet att agera enligt dessa kriterier? Barn, utlandsfödda osv? Människor som inte har ett språkligt övertag måste också ingå i samhället och planeringen, deras röster måste legitimeras.

En annan problematik med en representativ demokrati är när representationer är snedfördelad. Enligt Samiska informationscentrum (u.å.) har samerna inte någon politisk representation i Sveriges riksdag. Om de som tar besluten, alltså innehar makten, endast representerar en grupp kommer deras perspektiv och intressen sättas framför andra. Vilket i slutändan leder till en orättvis fördelning i markanvändning, då näringar och människor åsidosätts. Samiska värden måste integreras inom offentlig verksamhet för att dessa aspekter ska tas in och prioriteras i planering, då dessa värden och aspekter också är en del av Sverige.

Som tidigare nämnts är planeringsmodeller idag uppbyggda kring en västerländsk syn på landskapet (Booth och Muir, 2011). Vilket Ween (2012) ser i uppbyggnaden kring naturskydd. Ett urfolks värdering eller perspektiv på landskapet är inte integrerat i naturskyddet. Hanteringen av urfolks rättigheter syns i brytpunkten mellan vindkraftsutvecklingen och samiska rättigheter. Ett urfolk måste inkluderas i planeringsprocessen från allra första början, då rennäringen kräver ett helhetsperspektiv på landskapet och kan därmed inte adresseras i efterhand. För att skapa en planering som tillgodoser samers rättigheter krävs det inte bara en god och ödmjuk dialog under processens gång, utan själva planeringsmodellen som används måste integrera andra sätt att se på landskapet. I den Europeiska Landskapskonventionen tas inte urfolk upp över huvud taget. De skulle kunna innefattas av lokalbefolkning, men inget nämns om

nomadiserade näringar och deras påverkan eller värde i landskapet. Om du inte nämns - existerar du då? Om du inte inkluderas i det politiska samhället inkluderas du inte i planeringen. Samer är inte européer eftersom de inte är en del av den västerländska historiska utvecklingen - nomadiska samhällsformer är inte inkluderade - de existerar inte i vår världsbild. Urfolk existerar inte i vår världsbild. Planering är inte uppbyggt med ett urfolks perspektiv eller värdegrund (Booth och Muir, 2011).

De använda fallstudierna om planprocesser och hur de gått till är från innan VindRen kom ut med sina riktlinjer - vilket betyder att det skulle kunna se annorlunda ut idag i planprocessen. Däremot finns inga krav på att dessa riktlinjer måste följas, vilket innebär att företag som vill bygga vindkraft kan fortsätta göra som i exemplen ovan där samers intresse åsidosatts. Den genomgående lärdomen genom utbildningen och genom detta arbetet är att planering är komplext och tar tid om det ska resultera i kvalitativa planer som tar hänsyn till alla. Däremot har jag stor tilltro om att allt går att lösa med en god planering, både i den lilla och den stora skalan. Vi kan om vi vill.

Slutsats

De koloniala maktstrukturerna och fragmentiseringen av landskapet har satt sina spår inom hela uppbyggnaden av samhällsorganen idag. Vid utbyggnaden av vindkraft i norra Sverige syns strukturerna då samiska intressen kontinuerligt åsidosätts och inget helhetsgrepp används.

Relationen mellan samer och Svenska staten har varit kolonialistisk sedan 1600-talet med en paternalistisk form av planering, då intrång på de samiska marker har gjorts kontinuerligt. I dagsläget ser relationen liknande ut, men är inte lika uttalat då en representativ demokrati och en så kallad demokratisk planprocess rättfärdigar de fortsatta ingreppen på samisk mark. Samer har som ett historiskt nomadfolk en stark koppling till landskapet, vilket präglar den samiska kulturen än idag. Det samiska samhället och dess näringar har moderniserats men synen på landskapet som en helhet består. Rennäringen är starkt knuten till denna landskapssyn och påverkas därför av ingrepp som fragmenterar betesmarkerna. Renen påverkas av utbyggnaden av vindkraft i form av mänsklig aktivitet, fragmentisering av marker och passager, vilket leder till att vindkraft som tar mycket mark i anspråk, kan tvinga samebyar att minska sina renhjordar. Därmed kan färre livnära sig på rennäringen, och färre och färre samer har de rättigheter till marken som en medlem av sameby innehar. Detta i sin tur försvagar det samiska kulturarvet som är starkt kopplat till rennäringen och aktiviteter på de samiska markerna. Ingrepp på marker som försvårar renskötsel gör i slutändan skada på det samiska kulturarvet, eftersom endast samer som är medlemmar i sameby har rättigheter till mark och vatten. Staten försvårar fortlevnaden av den samiska kulturen genom att exproprierar mark och tillskriva rättigheter endast till vissa samer genom rennäringsslagarna.

Goda initiativ finns för att stötta en rättvis planering på samiska marker, men i de studerade fallen av dagens planering av vindkraft på samisk mark har rennäringen åsidosätts. Exempelvis har VindRen skapat ett stort och lättillgängligt underlag för vindkraftsplanering i Sápmi. Förutsättningar finns för att vindkraft ska kunna byggas på ett demokratiskt och icke postkolonialt vid på samiska marker, men Svenska staten och statliga myndigheter fortsätter med gamla retoriska härskartekniker och allmänhetens bästa som argument vid värdering av intressen när rennäringen åsidosätts.

Mer forskning på hur renar och rennäringen påverkas av vindkraft och andra storskaliga ingrepp i landskapet bör göras. Detta i kombination med kvalitativa planeringsprocesser och metoder som kan användas för att förstå de kumulativa effekterna som ingreppen har. Kunskapshöjning kring samiska intressen och hur människorna påverkas av hur det samiska kulturarvet bevaras och utvecklas är väsentliga för framtida planering. Samtidigt som alla dessa förändringar måste ske med stöd juridiskt - för hur mycket goda initiativ det än finns måste de regleras med lagar och regler för att de ska efterföljas.

Slående likheter finns mellan ett samiskt landskapsperspektiv och hur en landskapsarkitekt ser på landskapet genom den Europeiska Landskapskonventionen. Landskapet är en helhet, med delar som är starkt knuta till varandra och påverkas därefter. En god översiktlig planering där de kumulativa effekterna värderas vid varje enskild planläggning är grundpelaren för en god samhällsutveckling.

Maktstrukturer finns överallt - även i planering. Där tas de i uttryck i form av vilka intressen som står framför andra. Vem som bestämmer över vilka intressen som är viktigast gör att representation och mångfald inom planeringskåren samt det offentliga Sveriges myndigheter är ett kritiskt faktum för en rättvis och demokratisk planering. Litteratur och forskning finns om hur planering bör göras på ett rättvist sätt, men statens ovilja att inkludera samerna i

historieskrivningen i grundskoleutbildningen samt i samhällsplaneringen gör att de koloniala strukturerna fortlever. Att se sig själv som en del av detta systemet är av stor vikt för att aktivt kunna förändra till det bättre.

Uppsatsen är ett steg i förståelsen för komplexiteten i planering i kombination med urfolks rättigheter och önskar skapa en inblick för framtida planerare i ämnet. Förhoppningar finns om att i hållbarhetens anda kunna tillgodose alla människors behov inom landskapsplanering för en rättvis och demokratisk planeringsprocess i Sverige.

Referenslista

- Aitken, M. McDonald, S. Strachan, P (2008). Locating 'power' in wind power planning processes: the (not so) influential role of local objectors. *Journal of environmental planning and management*. 20 november.
- Allard, C. Avango, D. Axelsson, P. Beach, H. Belancic, K. Brännlund, I. Cocq, C. Danell, Ö. Fossum, B. Fur, G. Frändén, M. Gallardo, G. Ganetz, H. Green, C. Hassler, S. Hjortfors, L.M. Jacobsson, L. Johansson, P. Kløcker Larsen, R. Kvarnström, M. Larsson, G. Larsson, L.G. Lawrence, R. Ledman, A.N. Löf, A. Johansson Lönn, E. Moen, J. Mörkenstam, U. Nilsson, L. M. Nilsson, R. Norberg, E. Nordin, G. Nordlund, C. Norlin, B. Outakoski, H. Raitio, K. Reimerson, E. Sandström, C. Sandström, P. Sandström, M. Saunders, F. Sehlin Macneil, K. Sjölander, P. Silvé, E. Sjögren, D. Skarin, A. Sköld, P. Stoor, K. Storm Mienna, C. Svalastog, A. L. Svonni, C. Söder, T. Sörlin, S. Tunón, Farm. H. Widmark, C. Vinka, M. Åhman, B. Öhman, M.B. Össbo, Å (2015). Rasbiologiskt språkbruk i statens rättsprocess mot sameby. *Dagens Nyheter*, 11 juni.
- Andersson, I. Larsson, A. Åkesson, K (1994). *Saivo - gestaltningsidéer med inspiration från Sameland*. Sveriges Lantbruksuniversitet Alnarp. Institutionen för landskapsplanering.
- Arenius, J (2013). *Vindkraft och rennärning*. Sveriges Lantbruksuniversitet. Veterinärprogrammet.
Examensarbete / SLU, Institutionen för husdjurens utfodring och vård, 446 Uppsala 2013. Tillgänglig http://stud.epsilon.slu.se/5939/1/arenius_j_130819.pdf
- Berke, P. R. Ericksen, N. Crawford, J. Dixon, J (2002). Planning and Indigenous People - Human Rights and Environmental Protection in New Zealand. *Journal of Planning Education and Research*, p. 120
- Booth, A. L. Muir, B. R (2011). Environmental and Land-Use Planning Approaches of Indigenous Groups in Canada: An Overview. *Journal of Environmental Policy and Planning*, 14 december.
- Delegationen för hållbar stadsutveckling (2012). *Femton hinder för hållbar stadsutveckling*. 28 juni, Stockholm.
Tillgänglig: [2016-05-06]
- Europarådet (2000). *Europeiska Landskapskonventionen*. 20 Oktober. Florens.
Tillgänglig:
<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016802f3f3be> [2016-04-21]
- Förenta Nationerna (2007). *United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples*. 12 September.

Tillgänglig:
<https://www.sametinget.se/2836>

Förenta Nationerna (1987). *Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future*.

Tillgänglig: <http://www.un-documents.net/wced-ocf.htm> [2016-05-04]

Grahn, L (2011). *Fysisk planering i Sápmi*. Blekinge Tekniska Högskola. Fysisk planering.
Tillgänglig:

<http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:832801/FULLTEXT01.pdf> [2016-04-06]

Grahn, P (1983). Laponie, lemterland, Angermanie. *En bok om landet i norr, om människor, kultur och näringar*. Sveriges Lantbruksuniversitet.

Johansson, T (2010). Fullbordat faktum - en studie av förankringsprocesser i samband med vindkraftsetableringar i Piteå kommun.

Tillgänglig:

Lantz, J (2014). *I vems intresse? Om riksintresse, allmänintresse och särintresse vid planering av vindkraft på samisk mark*. Lunds Universitet. Statsvetenskapliga institutionen. <https://www.pitea.se/contentassets/24fb8688eca244f3bb6c493a77250330/fullbordat-faktum--en-demokratistudie.pdf?id=12193>

Naturvårdsverket (2016). Landskapskonventionen. 8 februari.

Tillgänglig:<http://www.naturvardsverket.se/Miljoarbete-i-samhallet/EU-och-internationellt/Internationellt-miljoarbete/miljokonventioner/Landskapskonventionen/> [2016-05-06]

Olwig, K.R (2007). The Practice of Landscape Conventions and the Just Landscape: The case of the European landscape convention. *Landscape Research*. 4 oktober.

Sametinget (2016-02-29). *Vindkraft i Sápmi*.

Tillgänglig: <https://www.sametinget.se/vindkraft> [2016-04-25]

Sametinget (2009). *Vindkraft i Sápmi*. 19 Januari.

Tillgänglig: <https://www.sametinget.se/7102> [2016-04-21]

Samiskt informationscentrum (u.å.) Historia.

Tillgänglig: <http://www.samer.se/1002> [2016-04-26]

Sarlöv Herlin, I. och Forskningsrådet Formas (2012). *Landskap för mångbruk - exempel från England*. Formas. Edita Västra Aros AB.

Skarin, A. Nellemann, C. Sandström, P. Rönnegård, L. Lundqvist, H (2013). Renar och vindkraft. Naturvårdsverket 2013

Tillgänglig: <http://www.naturvardsverket.se/Documents/publikationer6400/978-91-620-6564-5.pdf>

- Svonni, R. (2011). *Ragnhild Svonni på höstmötet 2011, Riksantikvarieämbetet*
Tillgänglig: <https://www.youtube.com/watch?v=r0zWEoK5JUQ> [2016-04-05]
- Svenska Samernas Riksförbund, SSR (u.å.). *Rennäring*.
Tillgänglig: http://www.sapmi.se/nar_1_0.html [2016-04-26]
- Svenska Samernas Riksförbund, SSR, (2010). *Detta är rennäring*. Vindren. 7 december.
Tillgänglig: <http://www.vindkraftsbranschen.se/wp-content/uploads/2012/01/Kap-7-version-1012071.pdf> [2016-04-21]
- Sveriges Kommuner och Landsting, (2013). Medborgardialog som del i styrprocessen. Mars, Stockholm.
- Ween, G.B (2012). World Heriatage and Indigenous rights: Norwegian examples.
International journal of heritage studies. 13 mars.
- Windsor, J. E. McVey, J. A (2004). Annihilation of both place and sense of place: the experience of the Cheslatta T'En Canadian First Nation within the context of large-scale environmental projects. *The Geographical Journal*, June 2005. Tillgänglig: [2016-05-06]
- Össbo, Å (2014). *Nya vatten, dunkla speglingar. Industriell kolonialism genom svensk vattenkraftutbyggnad i renskötselområdet 1910-1968*. Diss. Institutionen för idé- och samhällsstudier. Umeå Universitet.
<http://umu.diva-portal.org/smash/get/diva2:697690/FULLTEXT01.pdf>